

עומקא דפרשה

ערש'ק ב' כסלו תשס"ט

לשנות בדבורו לצורך

אם הותר רק שינוי מועט

מדוע לא היה גניבת דעת ביעקב

נטילת הברכות ב"מזידת האמת"

שער הציון

פר' תולדות - בענין שינוי בדיבור לצורך

גליון
ב'

לשנות בדבורו לצורך

הרב דניאל גולדשמידט

לומר אין לי כסף כשאני רוצה להלוות

כתב בספר חסידים (סי' תכו) ז"ל, דע אע"פ שאמרו מותר לשנות בדברי שלום, אם יבא נכרי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות, ואינו מלוה לו ברצון, כי ירא פן לא יפרע לו, אינו יכול לומר אין לי, כי מה שאמרו שמותר לשנות בדברי שלום, זהו בשכבר עבר הדבר. והו"ד במג"א (סי' קנו ס"ק ב). ועי' משנ"ב (ס"ק ד) השאיר את דברי המג"א בצ"ע. וכן משמע באחרות צדיקים (שער כב) דלא כספר חסידים שכתב על זה שיכול להיות שאם היה יודע הגוי שהיו לו מעות לא היה יכול להשטמ ממנו בלא שנהא, היה יותר טוב לומר "אין לי" מפני דרכי שלום, אך הכל תלוי בדעתו של אדם איך שנראה לו ענין של הגוי, אם יוכל לומר "יש לי, אבל אני צריך אותם למקום אחר", אם בענין זה יוכל לדחותו בלא שנהא יעשה.

בספר פתחי חושן (הלואה פ"א הע' יג) מכריע שאם יודע שחבירו יכלם כשיאמר לו שאינו רוצה להלוות לו מפני שאינו בטוח, יש להקל לשנות בדיבור. בספר נים שפתים (כלל ב ביאורים אות כב) מבאיר על שם החפץ החיים זצ"ל שכדי לצאת מידי חשש איסור שקר אם יבוא אליו אדם שאינו רוצה לתת לו הלואה, היה מקנה כל ממונו לאחר ע"מ שכשיצטרך להם יוכל לזכות בהם, ושוב יכול לומר אין לי.

משנה דיבורו כשאני רוצה להשאיל חפציו

עי' אהבת חסד (ח"א פ"א ס"ב) בענין שבא לשאול ממנו איזה כלי ושאר חפץ הנחוץ לו יש עליו חוב גדול מצד הדין להשאיל לו (שם ס"ג). ואסור לשנות בדיבורו לומר שאין לו. ומביא משנ"ח ז"ל (ערכין טז) שמי שהוא צר עין מלהנות לאחרים מנכסיו, ושומפצצירם בו שישאיל איזה כלי הוא משקר ואומר שאין לו. ענינו הוא שנגעים באים על ביתו, ומוכרח לפנות כל הכלים אשר בבית, כדי שיתברר שקורו לעיני כל.

אסור לטעון שקר כדי לענות הדין

עי' ברמב"ם (פס"ז ה"ט מטוען ונטען) אסור לאדם לטעון טענת שקר כדי לענות הדין או כדי לעכב, כיצד היה נושה בחבירו מנה לא יטענו מאתים כדי שיודה במנה ויתחייב שבועה, היה נושה מנה וטענו מאתים לא יאמר אכפור הכל בבית דין ואודה לו במנה ביני לבינו כדי שלא אתחייב לו שבועה. ע"ל. ועי' מ"מ (שם) שציון לפרק שבועת העדות (לא) מניין לנושה בחבירו מנה וכו'. בש"ך (סי' עה ס"ק א) תמה על הטור ושו"ע שהשמיטו דינים אלו. ועי' בפ"ת (שם סוף ס"ק א) שתמה על הש"ך שהרמ"א הביא מעין זה בשו"ע (סי' כח ס"א) לענין עד אחד שלא יעיד בבית דין אם הוא לא ראה בעצמו הנידון גם אם הוא יודע שעתידה אמת, ועי' ביאור הגר"א (שם) שציון לשבועות (לא) בזה.

ועי' ספר המפתח (הלכות טוען ונטען שם) בשם שו"ת חוט המשולש (סי' טו ד"ה איברא) שאיסור זה הוא רק בפני בית דין. אבל עי' נים שפתים (כלל א ס"ב חידושים ד"ה וחז"ל) שכל האופנים המבוארים בגמ' שבועות לענין דינים שייך גם בדברים בעלמא, והוכיח כן ממשי"כ במשנ"ב (סי' קנו) עי' שם היטב. עי' כ"כ בשגמ' מוכח שהדינים נוגעים גם למילי דעלמא.

לשנות בדבורו שלא בפני בית דין להציל את עצמו מהפסד

והנה שלא בפני בית דין מותר לשנות כדי להציל את עצמו מהפסד ממון כמבואר בשו"ע (ח"מ סי' שלג סוף ס"ה) לענין שוכר פועלים ומטען עליהם שאומר להם לקבלו שנים ובסוף נותן להם רק אחד, עי' שם בנושא כלים.

ומה שכתבנו שמותר לשנות כדי להציל את עצמו מהפסד ממון חוץ לבית דין זה דוקא בממון שאליבא דאמת הוא שלו, משא"כ בממון שהוא מוחזק בו ואינו שלו, אלא שעושה תחבולות בשקרים כדי להכריח את הצד שכנגד להתפשר עמו כתב התרומת הדשן (סי' שב) שאסור לעשות כך וחלילה לירא שמים שיצדד למצוא היתר לעשות כזה וכיוצא בזה, ומוכיח כדבריו מגמ' שבועות הנ"ל.

לשנות בדיבורו בערכאות

וכתב בספר פתחי חושן (הלואה פ"א הע' ה) בשם שו"ת מהריב"ל (ח"ג סי' מח) דמותר לשקר בערכאות כדי להוציא כסף שמגיע לו על פי האמת, וציון לשו"ת דברי נאונים (כלל נב סי' יב) שכתב כן בשם הגר"ח מואלאזין (חוט המשולש סי' טו) מוכיח מהא דמותר להפקיע הלואה מגוי ש"מ דלא חששו באיסור שקר בזה. ולבסוף נראה מהתשובה שכל הפקעת ממון על ידי שקר אסור, עי' שם. ועי' שם שהאריך בזה. ועי' פתחי חושן (שם) מכמה מקומות בענין זה.

שבועת שקר להינצל מהפסד

כתב בנימין שפתים (כלל ד סי' ב) דאסור לישבע בשקר בערכאות כדי להינצל מהפסד. ועי' בחידושים מקורות לזה.

לומר איני יודע להינצל מתביעת שקר

כתב השו"ע (חושן משפט סי' עה סעי' טז) התובע לירוש הלוה מלוה על פה וכו', אבל אם הודה בחמשים וכפר בחמשים, שאמר, חשבתי חייב לך ולא יותר, הרי הוא כשאר מודה במקצת, ונשבע שבועה דאורייתא. וכתב על זה הש"ך (ס"ק נז) דנראה דאי פקח הוא הירש, יטעון שמא ולא יהיה עליו שבועה, רק על חרם, וליכא בהא משום מדבר שקר תרחק וכו' ורבינו לזה ממ"ש בעל התרומות (שקל לח) בשם הרמב"ד דאם טוען על הגלגולים ברי יכול לגלגל וכשטוען שמא אינו יכול לגלגל, לפיכך כל מי שנתחייב שבועה ורואה שגלגולים וגלגולים עליו, אם פקח הוא, אומר על הגלגולים איני יודע, ויפטר שבועה חמורה ויקבל חרם, ע"כ. ופשיטא דהראב"ד לא יחייב עצה כשיהיה איסור בדבר עכ"ל. ומוכרח מדברי הש"ך דמותר לשנות בבית דין ולומר איני יודע אפילו שהאמת הוא שהוא כן יודע. ועדיין צ"ב הסברא בזה.

לשנות מפני דרכי שלום

שמעתי מהגר"ש קסלר זצ"ל שהגדר של שקר זה מה שאסרה תורה לשקר, ואם מותר לשנות מפני דרכי שלום, אם כן השינוי הוא האמת.

אם הותר רק שינוי מועט

הרב מאיר זילברמן

נחלקו הראשונים (בתו"י יבמות סה:) בהא דהתירו לשנות מפני השלום, אם הותר אפילו שינוי גמור, או דוקא היכא דמקצתו אמת. ולכאור צ"ב, כיון דהתירו לשנות ודחינו לאיסור שקר מפני גודל מעלת השלום, א"כ אפילו כולו שקר נמי. ועוד ילה"ע, דלענין איסור שקר ליכא דינא דחצי שיעור, מכיון דאפילו שינוי מועט הוי שקר גמור, וכמש"כ הח"ח (לה"ר א סק"ב) דתערובת של שקר במקצת אסרה תורה כמו עצם השקר, ומ"ט לא שרינן נמי שינוי גמור. ועוד ילה"ע, דלכאורה היכא דמקצתו אמת חמיר טפי, כיון דעיי"נ תרמיתו גדולה יותר, וכמו שאמרו בגמ' (סוטה לה.) כל לה"ר שאין בו דבר אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו, [שמחזיקין אותן השומעים כבדאין, לפיכך אומר דבר אמת תחילה כדי שיאמינו, רש"י]. ולפ"ז אם התירו לשנות היכא דמקצתו אמת ועיי"נ השקר בר קיימא, כ"ש דאפשר לשנות שינוי גמור.

עוד ילה"ע, דבמג"א (סי' קנו) כתב הא דהתירו לשנות מפני השלום, היינו בדבר שכבר עבר ולא להבא. ומקורו מדברי הספר חסידים (סי' תכו) לענין עכ"ם המבקש הלואה, והמלוה חושש שמא לא יפרענו, אסור לשנות ולומר אין לי מעות, כי לא התירו לשנות מפני השלום אלא בסיפור דברים שעברו, אך לא אם הדבר נוגע להבא. ובמשנ"ב (סי' קנו סק"ד) העתיק דברי המג"א וכתב וצ"ע בזה, ובשו"ע הגר"ז (שם) עורר ע"ז, דכיון דדחינו לאיסור שקר מפני מעלת השלום מאי נפק"מ בין עבר לעתיד, הרי אם ישיבנו איני רוצה להלוות לך יתעוררו מדנים ומפני השלום יאמר אין לי.

והנראה לבאר בזה בע"ה, דבאיסור שקר ישנן ב' איסורים, א. מצד איסור המדבר בעצם דיבורו, אע"פ שלא הונה לרעהו כל רמייה, והוא ככלל איסור שבין אדם למקום, ב. מפני תרמית השומע, וזה כאיסור שבין אדם לחבירו. דהנה בגמ' בכורות (ח:) אמר ר' יהושע בן חנניא דאפילו האומר כודנייתא ילדה הוי מילי דכדיב, אע"פ שהכל יודעין שאין הפרדה יולדת ואין בזה תרמית לשומעין, הוי שקר מפני עצם הדיבור, וכמו שהוכיח הג"ר זלמלא (תולדות אדם ח"ב פ"ד). וכן מוכח ממש"כ בבית יוסף ריש חו"מ.

ומאיך גיסא חזינו דאפילו אם המספר לא הוציא דבר שאינו נכון בפיו, כיון שהושמע טעה הוי שקר, וכמש"כ רבינו יונה (שע"ת ש"ך קפ"ה) לענין כת שקרנים, שלא להשתבח במעלות שאין נמצאות בו, ואמרו רז"ל (ירו' סוף שביעית) כי מי שמכבדים אותם במדרגות הכבוד הראויות לתת להם שהוא יודע ב' מסכתות והוא אינו יודע זולתי אחת, עליו שיאמר להם אחת לבדה אני יודע, עכ"ל. וחזינו דאיסור התרמית אסור אף ללא מוצא שפתים, וכן מוכח בחולין (צד:).

ומעתה יתבאר היטב שיטות הראשונים דלא הותר לשנות אלא בשינוי מועט, וכמ"ש בגמרא ששינה הקב"ה לאברהם אבינו באמרו "האף אמנם אלד ואני זקנתי", שכן אמרה שרה "אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן", והקב"ה לא אמר לאברהם את סוף דבריה, דאין בזה שינוי מצד עצם הדיבור, שהרי כן אמרה שרה, וכל השינוי הוא מצד התרמית שלא הביא סוף דבריה. - וכל מה שהתירו לשנות היינו התרמית לרעהו, דכל עיקר יסודו בגרימת נזק לרעהו, ולכן היכא דעיי"נ יתרבה השלום, אין בזה נזק ומותר. אולם היכא דהאיסור מפני עצם הדיבור, כחטא שבין אדם למקום, מנלן להתיר מפני דרכי שלום. ובזה מיושב היטב מה שתמהנו מ"ט התירו דוקא שינוי במקצת, ואפילו אם תרמיתו מרובה, דאין זה מדון ח"ש וכדומה, אלא מפני שאין בזה נזק לרעהו. ואפשר ד"ל בזה דברי המג"א דאין לשנות בדבר העתיד, דכיון דכל עיקר ההיתר מפני שאין בזה תרמית וזהו טובת רעהו, יתכן דכל זה דוקא בדבר שכבר עבר ואין אפשרות אחרת אלמלא שיעורר מדנים, הרי וודאי גדול מעלת השלום, אך אם ביכלתו להלוות מעות אלא שהמלוה לא נח"ל בכך, בזה א"א לומר דהשינוי בזה לטובת השומע, כיון דטוב לו יותר בהלוות המעות, לכך ס"ל להמג"א לאסור.

מדוע לא היה גניבת דעת ביעקב

הרב יחיאל מיכאל רוטשילד

"ויאמר יעקב אל אביו אני עשוי בכורך", פרש"י אני הוא המביא לך ועשיו הוא בכורך.

יש להקשות מה הרויח בזה, דאכתי מכלל גניבת דעת לא נפקי, ועי' בחולין צד. שאסור לגנוב דעת הבריות?

ביבמות קיד: תנו האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ואמרה מת בעלי תנשא וכו' ר' יהודה אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין וכו'. ועי' קטז: שאשה אחת הגיעה לבית דין של ר' יהודה, אמרו לה תספידי את בעלך וקרעי את בגדיך ותסתרי שערך כדי להיות נאמנת, ושואלת הגמ' איך לימדו אותה לשקר ומתרצת שסברו כרבנן ולימדוה לעשות כן כדי שר' יהודה יסכים להתירה לרבנן, וצ"ע איך נסתלק האיסור של שקר וגניבת דעת?

וצ"ל דלא שייך גניבת דעת בכה"ג שדעת חברו הוא בעצם כמותו אלא דבטעות סובר אחרת, דכיון שרצונו הוא לעשות כראוי ואילו היה יודע את הענין היטב שלפי הדין יש לנהוג כשיטה השניה גם הוא היה מסכים עמו שהרי אינו רוצה ח"ו לעשות נגד הדין, ואדרבה טוב לו שייגבנו דעתו כדי שיפסוק איך באמת ראוי לפסוק. וזה מתרץ ג"כ המעשה של יעקב אבינו וראיה לזה ממה שמצינו בכמה מקומות בש"ס ששינה שם התנא כדי שיקבלו דבריו (עי' עירובין נא.) והפשט כנ"ל. ומהאי טעמא משבחים את הכלה גם בדברים שאין בה כי זה מה שרוצה החתן לשמוע.

ובסנהדרין צב. איתא כל המחליף בדיבורו כאילו עובד ע"ז כת הכא והייתי בעיניו כמתעתע וכו' הרי מיעקב ילפי' איסור זה, ונראה דבלא"ה ק' איך ענתה לו רבקה עלי קלתת בני, איך שייך לעבור עבירה ע"ש שהשני יענש, וצ"ל דיעקב חשב שיש איסור שקר כי כך הוא רצונו של יצחק לברך את עשיו וממילא יקללנו והשיבה רבקה שגם יצחק היה מסכים לזה אילו היה יודע וליכא שקר וממילא לא יקללנו.

ויעויין בפרוש הגר"ק שליט"א מסכת כותים (פרק א' הל' יג אות ל) שהתיר אף שקר ממש בדבר שאין הפסד לחברו, ודווקא לצורך גדול כשאין עצה אחרת, וטעמו הוא שאיסור שקר בכה"ג הוא רק דרבנן ובאופנים אלו לא גזרו.

ובשע"ת שער שלישי (קעח) הביא כל הדרגות בכת שקרנים וצ"ל שרק הראשון (או עכ"פ גם השני) הוא דאורייתא. אמנם המסילת ישירים בשער הנקיות כתב שגם שקר דרך שחוק ובלא כוונה רעה עובר על מדבר שקר תרחק וצ"ע. ולפי מה שכתבתי י"ל דבמקום שהוא לטובת השני אף הוא מודה דשקר.

ובשעת" ס' תפ"ב כ' בשם אגרת שמואל שבועז צפה ברוה"ק שעתיד לצאת מרות שלשלת מלכות בית דוד לכך אמר המואביה כדי שימאס בה הגואל ויזכה הוא. ואף דאסור לרמות זהו בממון אבל במצוות כל שהשני לא זכה עדיין הם כמדבר המופקר לכל וכל אדם נצטוו להשלים את נפשו ולזכות במצוות אלה כענין יעקב אבינו בבכורה ובברכות לפי שראה וידע שעשיו התמכר לעשות הרע והוא צריך לזה לשלימות נפשו.

ולפי"ז א"ש גם המימרא ביבמות שהם ידעו שע"פ דין היתה מותרת וא"כ יש לה לרמות כדי לזכות לשלמות נפש כשתחתן כדי לקיים פירווי וריבוי או עכ"פ לשבת יצרה.

ואיך שיהיה, מה שהעדיף יעקב לעבור על גניבת דעת ולא לשקר ממש, צ"ל דאיפה שאפשר למעט בשקר עדיף, א"נ כמ"ש בספר חסידים תתרס"א דדוקא באופן דמשתמע לתרי אפי מותר לשנות, ור"ל אפי' במקום המותר לו.

נטילת הברכות ב"מידת האמת"

הרב משה שפירא

הנה ספר בראשית נקרא בפי הנביאים "ספר הישר" כדאיתא במסכת ע"ז כ"ה ע"א
 "זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר וכו' ע"ש.

וכבר עמדו בסוגיא זו רבותינו הראשונים והאחרונים, איך מצוין ששינוי והחליפו בדברים הקדושים ממבוא כמה פעמים בספר בראשית, וכן בפרשתנו עניין מעשה לקחת הברכות על ידי עקב אבינו הנקרא 'איש תם' 'לכלב כן פיו מי שאינו חריף לרמות' – רש"י, ומדתו בייחוד 'נתן אמת ליעקב', אשר בשביל לקיים מצוות אמו להיכנס לאביה במקום עשו הוצרך לשנות בדבריו לשם כך.

ובאמת שזו התמיהה שאל יעקב אבינו ע"ה בעצמו את אמו כנא בפסוק "אולי ימשי אבי והייתי בעיניו ממתעתע" ויאתה בסתהדרין צ"ב ע"ה "ואמר ר' אלעזר דא המחליף בדבורו [משנה בדבורו שלא יתאר - ניכר - רש"י] כאלו עובד ע"ה שנאמר והייתי וכת' הנה הם כל מה מעשה תהוהים" ומבאר כינוי זה שער ג' אות ק"פ שדמו אותם "יען כי הוא נסתר בשקר ונעזר בשווא" כלומר כמו העובד ע"ה חושב שהיא תצליח דרכו, כן החפץ בטובות חברו משנה דבריו לצוד את טובות חברו שגועינו. [עזא דוגמת מה שהי' אצל יעקב חלוי שנצטוו ע"ה אמון] כדבאר שם הרר"י שאזל לשל המשקל למנוע טוב מבדילי להעביר תשובה ויטוב שישגיג זה על ידי שח"ו, א"כ טען יעקב איך אחשב בעיני אבי לעובד ע"ה. ומוסיף לטעון "והבאתי עלי קללה ולא ברכה" ועי' בס' "אזניים לתורה" לד"ק מה שהקדים טענת "הייתי בעיניו ממתעתע" למה ש"בואו עליו קללה", ש"מ שהראשונה קשה בעיניו. ולהל"ל מובן דהרי [למברי גמין] הוא כעובד ע"ה (ואולי וכוונתו שא"כ באמת אני משחית נפשי ומקלקל מדתי ח"ו).

ולפ"ז גם כשעניתה לו אמו "עלי קללתך בני" ותרגם אונקלוס: "עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לטויאי ערך קרי" מ"מ לא קבל תשובה על טענתו הראשונה ורק מסיימת "אך שמע בקולי ולך קרי" שזהו חזרה על מה שכבר פתחה בדבריה עמו "ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצווה אותך". [אמנם עיין בנצ"ב דמלת "בקולי" היינו לרמז לו שברוה"ק מדברת לצוותו, אך הנה גופא צ"ב איך תחליף דבור].

וכבר איתבדר בי מדרשא עיקר הביאור בהאי פרשתא [ולא נצרכה אלא בגדר חביבה מצוה בשעתה] יסוד העניין נמצא ב"מכתב ממליהו" ח"א (עמ' 94) דאמרת "הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא, ו"שקר" - הוא מה שנותן הצלחה לעסקיו של שר השקר "הסטרא אחרא" ע"ש בדבריו הנפלאים.

יוש להטעים את הדברים, ע"פ מה שביאר הנצי"ב (בהרחב דבר) בהאי פרשתא ענין עמוק עפ"ד המדרש בפסוק "שני גדיי עזים טובים" ופי' חז"ל-טובים לך וטובים לבניך, טובים לך שאתה נוטל על ידם את הברכות, טובים לבניך שמתכפרים על ידם ביום הכיפורים, וידיק ששני עשרי יוה"א' א' להשם וא' לעוזאל. ותמה הנצי"ב מה שייווצר אלו הגדיים הנכבדים שישו עשירי יוה"א' ובמאד דכל מדה רעה שבעולם הוא בכלל היצירה שברא ה' גם אותם, ובע"כ יש בה איזה טוב סובב המוות שמזדמן לעיתים שהוא סם חיים לחולה [ואעפ"כ נקרא סם מוות ע"ש רובן], ובהכרח נצרך דקדוק וצמצום גדול ע"פ רופא שלא יוסיף ח"ו כל שהוא ויסתכן, כך כל מידה רעה, טובה היא בשעתה הרצויה, רק שיהיה מלהשתמש כי אם ע"י רב מובהק ובצמצום שלא יוסיף.

ולכן כשהגיעה השעה והוצרך יעקב אבינו להשתמש במידת השקר וערמימות, הרי זה נבדל "בעיניה לשמח" אשר היא גדולה בזמנה כמו מצוה לעמוד [מבואר בזו"ר כ"ג ע"ב] דוגמת שני האשרי שה' ראה להם את מצותו והא' לעזאזל שהוא כעין קרבן לכוחות הטומאה ח"ו (כמו שביאר הרמ"ן שם). ומכל מקום בעתו ובזמנו שזוה ה' הרי זה מצוה כמו השעיר לה'. ולכן כשאמר רבקה שני גדיי עיזים כמו שני שעירי יוה"פ שניהם שווים במצוות א"ע שזו לקדושה וזה להיפך. ומסיים הנצי"ב כ"כ שני המידות שיעקב עושה, הא' את בקיום מצוות אמו והב' שקר שמרמה את אביה, שניהם נחשבים למצוה ולהביא על ידם את הברכות.

חזינן בדבריו דבהשתמשות הנכונה ע"פ התורה במוצא פי האדם, לא רק שלא נחשב השקר לעבירה, אלא אף מקיים מצווה.

ונראה בס"ד לבאר מעט: בגמ' יבמות ס"ו: "ואמר ר' אילעא משום ראבה"ש מותר לאדם לשנות דבר השלם שבנמר אבל ציה וכו' כה תתמרו ליוסף אנא שא וכו' ר' נתן אמר מצוה שנה' אכול, דבי ר' אישמעל גדול השלום ואין הקהל"ש שינה בו דמעיירתי בעיז ואגדי זקן ולבסוף נתיב ואני קצתני". וביתר מזה הגר"ח שמואלביץ בשיחות מוסר (פר' וירא מאמר ו' תשל"ב): דאף שלא היה מקפיד אאע"ה כלל, מ"מ כיון שהיה ח"י אישהווא חסרון בשלימות אם ישמע כמו שאמר, הרי כבר סיבה מספקת ומעירה לשינוי ע"ש. ויש להתבונן בענין, בדמשלת פשוטי המציאות מובן מפני גודל מעלתו [שהיה מה שלמדמה הגמ' מהאי מעשה], ונחשב השקר לאמת במבט של התורה"ק בדבריה ר' אברהם מאליות". אבל בענין יעקב לא לכאור וכו' בשביל להשיג את הברכות נחשב מספיק סיבה לשקר, והרי כידוע "אין המטרה מקדשת את האמצעים" [ועי' משנת ר' אהרן ח"ג עמ' קכ"ח מאמר בענין חיזור דהיה מחלוקת בין יצחק ורבקה את מי לברך, והכריעה התורה כרבקה וגם יצחק הודה בחסרו. ומכ"מ ודאי שישנו צד לתת לעשו, א"כ איך אפשר לשקר בשביל כך וככל" דנקרא עובד ע"ז].

חזינו מהכא דכיון שגילתה התורה [בנבואה לרבקה ויעקב ידע מזה] שבאמת הוא בעל הברכות האמיתיים וישיגי השלמות הרצויה על ידם, כבר מותר וצריך לשנות ונחשב כנ"ל לפ"ד הנצי"ב "מצוה בשעתה".

וב"ה שמצאתי און לי, דהנה ידוע הגמ' ב"מ כ"ג: "בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשי במלייהו וחד מינייהו במסכת" ופירש"י שאלוהו יש ביך מסכת פלוני סדורה בגירסא או ולא, ואע"כ שסדורה היא לו "יאמר לו לאן, ומדת ענונו היא". והוא פלא וכי בכלל שהוא צריך לרובק במידת הענונו ויצא שם מפיו [ונשאר] הדרים שם ניהא חסד בדרם השלום כמ"ש [התוס'] אפשר לכאז דכיוון שבד כעס הלימוד על האדם להוסיף יו"ש ומידות טובות שהם מקנייני התורה הוא כבר היתר לשנות ועי' בפרישה חו"מ רס"ב דרש"י דייק לפרש "יאמר לו לאו" ללמדנו דהוא מצוה ולא דעות בעלמא כיון דאזי ידע אוחז בענונה.

והביאור בזה כמו שמסיים שם ה"מכתב מאלהו" שכל זמן ששולטים באדם רצונות של גשמיות ורע, לא יצליח לכוון הנהגתו אל האמת לאמיתו כי עיניו מעוררות ומטה הכל על פי שאיפותיו.

לשנות מפני השלום

ביבמות סה: א"ר אילעא משום רשב"א מותר לשנות מפני השלום, ור' נתן אומר מצוה לשנות. וברמב"ם בהל' דעות (פ"ה ה"ז) כ' לגבי ת"ח "ולא ישנה בדבורו ולא יוסיף ולא יגרע, אלא בדברי שלום וכיוצא בהן".

כ' המהרש"ל ביש"ש (פ"ו סי' מו) דדוקא באקראי אבל בקביעות אסור משום למדו לשונם דבר שקר (כדלעיל שם סג). ועי' חת"ס פ"ר נח ד"ה איש צדיק דההיתר לרמות הרמאי מצד עם עקש תתפל, הוא רק באקראי בעלמא.

הערול"נ דייק דההיתר אינו לשקר אלא רק לשנות, והיינו בלשון המשתמעת לב' פנים, ועי"ש מה שפי' דבהכי מיירי בהא דאחי יוסף. וכ"כ הב"ש באה"ע סב [לענין שבח הכלה, עי' לק']. ועי' רמ"א יו"ד קנז, בענין האיסור לומר שהוא עו"כ דמותר בלשון דמשמע לב' פנים. ובפנים יפות פר' וירא פי' הא דאמר הקב"ה על שרה ואני זקנתי שמתפרש בב' אנפי. ועי' בזה בהעמק דבר יח, ג. וזו לכאורה דעת רש"י שפי' בדברי יעקב דמ"ש עשו בכורך הוא נפרד, והיינו שלא הותר לו שקר גמור. [ודלא כרד"ק דל"ח שקר כיון שהוא הראוי לברכה, וגם דלא כחזקוני ורבנו בחי' ואוה"ח דכיון שקנה הבכורה זו האמת, ועי' שער' א"ח תפכ].

אבל הח"ח בהל' רכילות כלל א' ח' התיר אף שקר גמור מפני השלום, ועי' בבמ"ח (יד).

במאירי ביבמות שם משמע דשינוי הוא שלא לספר הכל, דכך פי' מ"ש בשרה דאמת הוא שאמרה ואני זקנתי ["אחרי בלותי"] רק שלא אמר שאמרה "ואדוני זקן". וכ"כ בדעת זקנים על פס' זה [בפי' הב'] והוסיפו דזה דוקא על הקב"ה אבל שאר בני"א מותר לשנות לגמרי. ועי' תור"פ ותוס' ישינים שם.

הבאת שלום

אי' בסנהדרין ו: דמדת אהרן היתה להשכין שלום ע"י ששינה מהאמת, [ועי' נא' שם בשלום ובמישור הלך איתן]. ועי' רמב"ם פי"ד מהל' גזילה ואבידה הי"ג לענין שינוי דברים בהבאת שלום דמותר להוסיף ולגרוע כדי לחבבן זל"ז. החסיד יעבץ בפי' לאבות פ"א מ"ב כ' לבאר מה שאהרן שינה "כי השלום חשוב מן האמת ולזה ראה לשנות מפני השלום", עי"ש עוד.

בב"ר ח, ה' אי' שמדות השלום והאמת אמרו שלא יבא האדם, ונטל הקב"ה האמת והשליכו לארץ וכו'. ופי' הידי משה דעי' השלכתה לארץ הותר לשנות מפני דרכי שלום, וממילא נוסף כח למדת השלום ולכן לא קטרגה.

להבא

כ' בס' חסידים (תכו) לגבי מי שאינו רוצה להלוות מחשש שהלווה לא יפרע שאין היתר לשקר שאין לו, ד"מה שמותר לשנות בדברי שלום, זהו בשכבר עבר הדבר". והובא באר"צ שער השקר. ועי' בברית עולם שם וברב פעלים ח"ג חו"מ סי' א אות כד.

ונפ' במג"א קנו, ב ועי' שו"ע הגר"ז מה שתמה מה"ת לחלק. אמנם הדברי שאול (יבמות סג) ביאר דלהבא שייך יותר איסור דלמדו לשונם דבר שקר, שפתויי היצ"ר רבים בזה וירגיל עצמו בדבר עד אין קץ. והעין אליהו (כתובות יז) פי' החילוק עפ"י הגמ' ברי"ה כ: דחיישינן יותר כשמחזי כשיקרא, וה"נ כשמשקר להבא יהיה ניכר השקר. [הערול"נ ביבמות סה: כ' דמאמי יוסף ילפי' דההיתר לשנות אינו רק להתנצל על העבר אלא גם להתחיל בשקר. ולכאורה דלא כהס"ת] עי' פתחי חושן הלואה פ"א הע' יג.

טעם ההיתר לשנות

באמת ליעקב (תולדות) הגדיר שאמת צריכה להאמר לפי חשבון, עי"ש מה שהאריך. ויתכן עוד עפ"י מה שיסד בקובץ הערות סי' ע דכל האיסורין שבי"א לחברו אסורים רק דרך קלקול והשחתה שלא לצורך אבל לתועלת הותרו. ועי' דרש משה דרוש כז מ"ש בארוכה דיש אמת מדומה ויש אמת אמיתית.

בפי' האלשיך עה"פ בתהלים (נבה) "אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה" שנאמר על דואג האדומי, כתב לפרש דשקר טוב בעתו מדבר צדק [אמת] לעולם, שלפעמים היא חורבן עולם.

לשנות לשמח את חברו

בכתובות יז. לד' ב"ה גם על כלה חגרת אומרים כלה נאה, וכן הלוקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו. וכ' המאירי דהדין הוא "לשבחה במדה גדושה אף ביותר מן הראוי". ונפסק באה"ע סה דאומרים שהיא נאה ואפי' אינה נאה. הב"ש כ' בשם הפרישה דדוקא באופן שמתפרש בב' פנים [דהיינו שאפשר להבין נוי במובן מסויים וכדו' וי"א דאף אם מכוון על כלה אחרת שהיא נאה ש"ד], וכ"ד הקרבן נתנאל בכתובות יז. (ד), והחת"ס שם.

טעם ההיתר מבואר במס' כלה רבתי פ"י "וב"ה אומרים כי אמר רחמנא מדבר שקר משום ונקי וצדיק [אל תהרוג], הא לקיומי שפיר דמי". ובריטב"א שם כ' דההיתר משום דרכי שלום. אולם המהרש"א פי' דאין זה שקר כיון שבעיני הלוקח המקח טוב וכן בעיני החתן הכלה נאה. ונפסק"מ לדינא אם מותר לשקר כדי לשמח את חברו, דלריטב"א הוי בכלל דרכי שלום, וכ"מ בשע"ת (ש"ג קפא) שכי' "וזה החלק התירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלום". ובשו"ת תורה לשמה (שסד), עי"ש שציין ארבעים וארבע מ"מ בהיתר לשנות) הביא ראייה מנדרים נ. שאליהו שינה מהאמת כדי לגרום קורת רוח לר"ע ואשתו.

לשנות משום ענוה וצניעות

ב"מ כג: בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשני במילייהו במסכת וכו' ולא דוקא בת"ח, כמשמעות השו"ע בחו"מ רסב, וכ"מ במ"ב קנו. ופירש"י דמדת ענוה היא. אך הרמב"ם (פי"ד מגזילה ואבידה הי"ג) פי' דהוא כדי שלא יתבייש אם ישאלוהו ולא ידע. וכ' הסמ"ע (חו"מ רסב) דנפסק"מ בינייהו אם הוא מצוה או רשות. [ובתוד"ה באושפיזא כ' דהכל משום דרכי שלום, ונראה דל"פ ארש"י עפ"י ד' הט"ז לק'].

ועי' כתובות עז. בהא דריב"ל ששאלו רשב"י אם נראתה הקשת בימיו ושינה מהאמת ד"סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי". וכך הוכיחו מינה הט"ז והמג"א בס' תקסה שמותר לומר שאינו מתענה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה. אך בעיני שמואל בב"מ פי' דברי ריב"ל שאמר באופן המשתמע לב' פנים, ושמא אף המתענה צ"ל הכי.

הט"ז שם כ' דהוא בכלל מותר לשנות מפני דרכי שלום כיון דמתכוין לדבר מצוה אין השינוי פוסל בו עכ"ל. ובפתח הדביר ח"א א, ז כ' דלהסתיר מעשיו הטובים הוא כ"ש שמותר לשנות משום שלום נשמתו, ועי' שו"ע ח"ה עמ' 341, ועי' בלשון החזו"א באמרו"ב פ"ד "ואם הותר למשוך ידו מפלפלה של תורה כדי לשמור על מדת הזהירות והזריות, הותר גם לשנות".

ועי' חזו"א אמונה ובטחון פ"ד יג שהותר הדבר "רק משום שכאן הגדת האמת יש בו מן הגנות ונבחר כאן השינוי והנליזה מן האמת".

לשנות בהלכה כ' המג"א בס' קנו אם שמע דין ונראה לו שהלכה כך מותר לאומרו בשם אדם גדול "כי היכי דליקבלו מיניה" עפ"י הגמ' בעירובין נא. ופסחים קיב. [אם רצית להיחנק התלה באילן גדול] אך הק' ע"ז ממס' כלה וכן בברכות כז: שאסור לומר מה שלא שמע. ונשאר בצ"ע. ועי' מחה"ש, ובא"ר תי' ע"ז ג' תי' עי"ש, ועוד תי' החיד"א בכסא רחמים דרק תלמיד אסור.

עי' קידושין מד: אפכוה ושדרוה לקמיה דרב, בשו"ת רב פעלים ח"ג חו"מ א' הוכיח מכאן דמותר לשקר כדי להעמיד הדבר על אמיתותו.

ועי' פסחים כז. דתנא איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא. ובגיטין כ. דרש לוי את דברי רבי משמיה דרבים וקלסוה, ופירש"י שעשה כן כי היכי דליקבלוה מיניה. ועי' שבת קטו. דאמר אתא איגרתא דאסיר ופירש"י כי היכי דליקבלו מיניה, והתם לא היה הדבר כלל. [ויתכן דדוקא להציל מאיסור מותר אף בכה"ג]. ועי' שו"ע ח"ה עמ' 340.

וראיה מדאי' בתנבא"ר פ"ד שאמר מש"ר [בחטא העגל] "כה אמר ה'... הרגו איש את אחיו" אע"פ שלא נאמר לו אלא שדן בעצמו שלא יקבלו ממנו ולפיכך תלה בכבוד של מעלה.

נושאי הפרשיות הקרובות

ויצא - נדרי מצוה (מלא)
וישלח - התחברות לרשע
וישב - יהרג ואל יעבור
מקץ - השתדלות

ד"ת להג"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי חמד

זמן חורף בשער

אל תשאר לבד, יש פתרון!

אנשים רבים מחכים לחברותות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו

9141217

24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

גליון זה יוצא ע"י הנדיב החפץ בעילום שמו
יישר כוחו וחילו